

Joan Pous Viñeta: de Puig-reig a Mauthausen

(febrer de 1939 - novembre de 1941)

Joan Pous Vinyeta

La família de Joan Pous Viñeta va saber que havia mort al camp de concentració de Mauthausen a finals de juliol de 1945 (1). Les cartes i els records que la família conserva permeten reconstruir i acostar-se al llarg i difícil camí que el va portar de Puig-reig a Mauthausen, i d'aquí a Gusen, on va morir el 8 de novembre de 1941. La seva història es la de milers d'exiliats catalans i espanyols, histories de vida que són histories d'un país i d'un temps. Histories per no oblidar i per aprendre.

Joan Pous Viñeta va néixer a Manlleu el 21 d'octubre 1894.

Amb la seva mare Maria i la germana Conxita van fer el camí cap a l'altre riu, del Ter al Llobregat, per treballar i viure a Cal Pons. Aquí es va casar amb la Maria, la gran de tres germanes, filles de Josep Costa i Dolors Badia; es van instal·lar a Puig-reig, al carrer Verdaguer núm. 5, van néixer els fills, la Roser i el Josep. La Maria va morir aviat, el 1935, i de la canalla se'n van fer càrrec les tietes, la Carme i l'Antonia, molt especialment la Carme que es va convertir en l'esposa de Joan Pous Viñeta.

Amb la proclamació de la II República el 14 d'abril de 1931, a Puig-reig (2), com la resta de

pobles i ciutats de Catalunya i d'Espanya, es va viure una etapa d'intensa activitat política. Amb l'esclat de la guerra, el 18 de juliol, la situació va arribar al punt de màxima tensió i fins a principis d'octubre d'aquest mateix anys, el govern de la Generalitat no va aconseguir imposar l'ordre, dissolent el Comitè de Milícies Antifeixistes i els comitès locals, i ordenant la creació de Consells Municipals seguint criteris de proporcionalitat. Els municipis de 5.000 a 20.000 habitants –aquest era el cas de Puig-reig que el 1936 comptava amb poc més de sis mil habitants– havien de constituir un Consell amb 22

representants, aplicant el sistema de proporcionalitat fixe. D'aquesta manera es va intentar solucionar la qüestió de la representació de cada força política, sistema que creava situacions complexes com la d'atorgar representació a forces que no tenien afiliats en alguns municipi o atorgant una força irreal i desproporcionada a d'altres. A Puig-reig li van correspondre 6 conseller d'ERC(3), 6 de CNT-FAI(4), 4 del PSUC(5), 2 del POUM (6), 2 de la Unió de Rabassaires (7) i 2 d'Acció Catalana Republicana (8). Es en aquets escenari que Joan Pous Viñeta, militant del PSUC, inicia la seva curta carrera política.

El President Francesc Macià va visitar Puig-reig, Gironella i Berga el 14 d'agost de 1934. (FOTO JOSEP MARIA SAGARRA I PLANA (SARRIÀ, 1885- BARCELONA 1959), ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA).

El Consell Municipal es va reunir el 15 d'octubre de 1936, constituït per Josep Badia, Ramon Oliva, Josep Quintana, Joan Caselles, Josep Sitges i Joan Planas d'ERC; Esteve Gorgas, Ramon Vilella, Josep Parcerisa, Josep Patzì, Joan Cano i Josep Canal de la CNT-FAI; Josep A. Robles, Joan Vilardaga, Joan Puigercós i Francesc Seuba pel PSUC; Vicenç Morros i Josep Torra d'Acció Catalana Republicana; dos representants del POUM, Maurici Claret i Marc Torrecabota; i dos de Unió de Rabassaires, Ramon Cardona i Josep Costa.

Els canvis i substitucions es produïen amb rapidesa, en alguns casos per què els regidors, molt joves, van ser cridats al front, i en altres per què s'imposava el principi de la responsabilitat compartida dels partits que s'havien presentat en coalició a les eleccions amb el nom de Front Popular. Josep Costa Coma (9), representant de la Unió de Rabassaires, fou conseller de Sanitat i Assistència Social des del 9 d'octubre de 1936 fins el 10 de març de 1937, data en que fou escollit alcalde. Ocupà el càrrec pocs mesos, deixant pas al seu gendre, el Joan Pous Viñeta, que ja formava part de l'equip de govern com a conseller de Cultura des de l'abril de 1937, en substitució de Francesc Seuba. El relleu d'alcaldia, entre el Josep Costa Coma i el Joan Pous Vinyeta, es va produir el 24 de setembre de 1937, en una votació que el Pous va guanyar per àmplia majoria: 19 vots a favor i una abstenció (10). Fou alcalde de Puig-reig durant un any, fins el 9 setembre de 1938, quan fou substituït per Joan Puigercós Fígols, amic i també militant del PSUC, i que va ser alcalde fins el final de la guerra.

El camí de l'exili

Al llarg dels tres anys de guerra, i en funció de la filiació política i de l'avanç del conflicte, milers de persones van iniciar el camí de l'exili. França havia rebut refugiats des de l'agost-setembre de 1936, després de la batalla d'Irún; la segona tongada fou la de l'abril-octubre de 1937 quan l'exèrcit de Franco va ocupar el litoral cantàbric; la tercera fou la de la primavera de 1938, quan l'exèr-

Fotografia de les barraques el Camp de Prats de Molló durant els primers dies de la retirada. FONT: [HTTP://SITE.VOILA.FR/ESPANA36/](http://site.voila.fr/ESPANA36/)

Refugiats passant el pont internacional, que separa França d'Espanya a Puigcerdà-La Guingueta d'Ix. FONT: [HTTP://SITE.VOILA.FR/ESPANA36/](http://site.voila.fr/ESPANA36/)

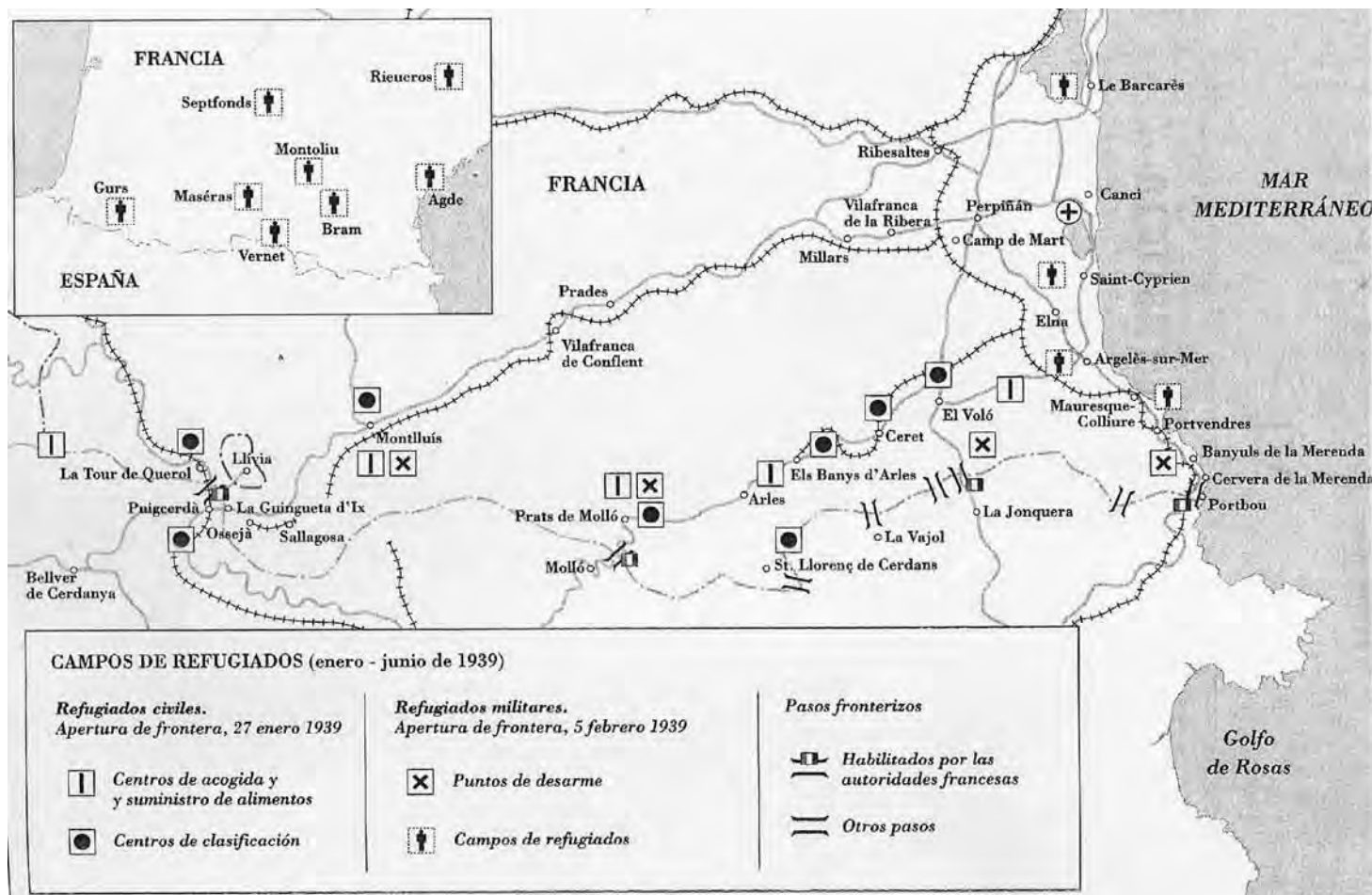
cit feixista va ocupar l'Alt Aragó i part del Pirineus lleidatans. La última i definitiva fou la de febrer de 1939, que no es pot pas dir que fos inesperada. La documentació conservada als arxius francesos demostra que, des l'abril de 1938, el ministre de Defensa Nacional i de la Guerra donava instruccions als governs locals sobre la fi de la guerra d'Espanya, i els anunciava una forta entrada de refugiats, que es calculava en uns 30.000. Les instruccions detallaven com calia actuar, i on i com construir els camps. Les previsions van quedar del tot superades: foren prop de 500.000 persones les que van entrar a França fugint de l'Espanya de Franco.

Avel·lí Artís Gener, *Tísner* (Barcelona 1912-2000), periodista, ninotaire, escenògraf i pintor, també voluntari a l'exèrcit republicà, va deixar constància de la duresa de la retirada en la

seva obra literària. A les seves memòries, *Veure i viure*, descriu el pas per Prats de Molló, el mateix camí que va fer Joan Pous Viñeta i els companys que van optar per marxar cap a l'exili a finals de gener de 1939. Tísner va arribar a Camprodon des del front de Camarasa, un llarg camí, travessant el Solsonès i entrant al Berguedà per Casserres, Olvan i Sagàs, per seguir cap "... a Sant Salvador de la Vedella, al municipi de Cercs en terres del Berguedà avui engolides pel pantà de la Baells; Sant Corneli de Cercs, entre els cingles de Vallcebre i de la Garganta; Malanyeu, municipi de la Nou de Berguedà que domina els contraforts del vessant meridional de la serra del Catllaràs" (11).

El relat de l'itinerari s'atura en una detallada descripció d'un terrible episodi que va tenir com escenari Malanyeu: "Allí, en els boscos dels cingles de Malanyeu, vam tenir una de les experiències

més esgarrifoses de la retirada: vam despenjar dels arbres i enterrar cinc cadàvers d'una família camperola: el pare, la mare, dues noies (l'una d'uns setze anys i l'altra d'uns catorze) i un infant que encara no en devia haver fet onze. Un camperol –Ezequiel Serra– els coneixia i ens va narrar l'horripilant història: eren de més avall (em fa l'efecte que d'una masia prop de Tiurana, a la Noguera), i n'havien sortit amb tot llur patrimoni: dos bous, un ase, quatre xais i mitja dotzena de cabres. El feixuc camí fugint del franquisme els havia reduït implacablement les pertinences: aquí havien hagut de malvendre l'ase, més enllà els bous, els havien robat diversos ovins... A Malanyeu, sense cap esperança de futur, sembla que hi havia hagut conciliàbul familiar i havien acordat la mort de tots ells. Els petits indicis –un tros de corda i un caixó de fusta– confirmaven la versió de l'Ezequiel: aparencava que el pare i la mare havien penjat

Mapa dels camps de refugiats de gener a juny de 1939.

els tres infants, després l'home havia ajudat a morir la muller i finalment ell s'havia suïcidat, penjant-se ben a prop dels seus. Allí, al peu de l'arbre, hi havia el caixó de fusta i el tros de corda que havien sobrat de la macabra operació antifranquista".

Des de Camprodon, milers de civils juntament amb els 247 soldats que formaven la 60 divisió de Tísner, es dirigiren a Coll d'Ares per creuar la frontera i arribar a Prats de Molló. Fugien atemorits, deixant casa seva, sense saber on anar, amb la única idea de fugir, convençuts que havíem perdut molt més que una guerra, i que si es quedaven podrien perdre la vida. Els camins i les carreteres que comunicaven Catalunya amb França van quedar plenes de gent, que es desplaçaven majoritàriament a peu i portaven a sobre el més imprescindible que podien carretejar (12). A les dificultats que comportava caminar carregats i mal calçats, cal afegir la duresa de les condicions

climàtiques –pluja, neu i baixes temperatures– del que fou un dels hiverns més freds de la centúria; també la manca d'aliments, l'esforç físic d'un llarg trajecte, haver de dormir al ras, i fins i tot escapar-se de l'aviació feixista que atacava les columnes de refugiats i les ciutats del seu trajecte, com per exemple Figueres.

El govern francès es va negar a obrir la frontera als refugiats fins la nit del 27-28 de gener; primer van deixar passar a les dones i les criatures, unes 2.000 persones diàries. Els testimonis són esfereïdors: "Encara vam haver d'esperar uns dies per poder entrar a França. Una vegada passada la frontera recordo, sobretot, com ens mirava la gent. Miraven aquell espectacle de misèria i brutícia que érem nosaltres. Molts ho feien amb despreci. Els gendarmes ens comptaven i ens portaven com un ramat. A dins teu senties humiliació, vergonya. Allí érem "les rouges", perillousos, vençuts, pàries" (13).

A Prats de Molló s'improvisa un camp que aviat va quedar ple. Uns 8.000 soldats i altres tants civils, entre ells Joan Pous i els seus companys puig-reigencs, foren

conduïts fins al poble d'Arles de Tech, on van quedar confinats en un camp improvisat, construït pels mateixos soldats i civils, que sota les ordres dels gendarmes van instal·lar filferrades, van cavar les latrines i van construir improvisades barraques on dormien tapats amb la manta, sobre un terra humit per la pluja i la neu. Feia un fred terrible (14).

En dues setmanes, del 26 gener al 9 febrer 1939, el territori dels Pirineus orientals va viure una situació sense precedents. La pràctica totalitat dels estudis realitzats sobre l'exili republicà coincideixen a criticar la despreocupació humanitària, no pas la policíaca, del govern francès. El dia 5 de febrer quedà enllestit el primer dels camps de concentració per als republicans espanyols, al camp instal·lat a les platges d'Argelers, seguit dels de Sant Cebrià, Barcarès, i dels que es van construir a les comarques del Vallespir i la Cerdanya, els de la Guingueta d'Ix, Prats de Molló, La Tor de Querol, Sant Llorenç de Cerdans i el castell de Montlluís. Ràpidament la xarxa de camps d'internament es va estendre per tot el sud de França:

Le Vernet d'Ariège, Set-Fonts, Rivesaltes, Agde, etc.

De Puig-reig a Prats de Molló i Castres

És en aquets context que el Joan Pous i una bona colla de puig-reigencs, entre els quals hi havia un dels seus millors amics, el Joan Puigercós Figols, arriben a Prats de Molló. La resta de la família –formada per l'esposa Carme, els fills Roser i Josep, la cunyada Antonia amb el seu fill Gentil, els avis Josep Costa i Dolors Badia– i una bona colla de gent del poble –entre els quals s'hi comptava la Laieta Vilaró de Cal Rebotit, esposa del Joan Puigercós, i la seva filla, la Pepeta, de la mateixa edat que la Roser–, van marxar de Puig-reig uns quants dies més tard. Carregats dalt d'un camió varen fer camí cap a Puigercerdà i la frontera, passant per Ripoll. Van marxar carregats amb el més necessari però un cop arribats a Puigercerdà i haver de passar a peu la frontera per la Guingueta d'Ix, van haver de deixar-ho gairebé tot, per què només podien portar el que eren capaços de carretejar.

Pere Calders també va creuar la frontera per Prats de Molló on va ser internat al camp de concentració, fet que descriu diferents articles i entrevistes: "Jo era sergent de l'Estat Major de la 40 divisió. Vaig sortir amb la meua unitat a peu, passant el coll d'Ares, que estava tot nevat, i vaig anar a parar al camp de concentració de Prats de Molló. En ple hivern, vam passar tres dies dormint damunt la neu, sense menjar. El tercer dia, van entrar uns camions dels francesos i ens van tirar pa. Ho recorde com una de les coses més depriments de la meua vida: tots els homes agafant aquells trossos de pa i menjant gairebé com gossos. El camp estava guardat per soldats senegalesos. Aleshores ens vam reunir un grup de dibuixants –que érem cartògrafs de diverses unitats–, vam veure que allí ho passariem malament, i vam acordar que ens n'haviem d'escapar. I ens vam escapar". Fragment de l'entrevista, signada per S.C.P, publicada a la revista El Maresme, núm. 190, nov. 1981 La fotografia es del camp de refugiats de Prats de Molló. FONT: [HTTP://TODOSLOSROSTROS.BLOGSPOT.COM.ES/](http://TODOSLOSROSTROS.BLOGSPOT.COM.ES/)

Els gendarmes separaven les dones i nens dels homes, en mig de les protestes, la resistència, els plors... Així fou com l'avi Josep quedà allunyat de la família. S'inicià una separació que, com en cas de la família Pous-Costa fou per sempre, per què l'avi Josep va morir al cap de pocs dies, en no poder resistir el cansament i el fred, en un lloc desconegut d'aquets llarg camí que va de la Guingueta d'Ix fins a les platges del Mediterrani on s'organitzaven els camps de refugiats més grans.

Els homes van ser conduïts a diferents camps de refugiats, i les dones, nens i vells, van ser traslladats lluny de la frontera, carregats en trens cap a un destí desconegut, en mig d'una terrible cantarella, "Allez, allez", unes paraules gravades en la memòria de milers de refugiats i que es van convertir en un símbol del maltractament i del menyspreu amb que els van rebre els francesos(15). Entre el 28 i el 2 de febrer es van organitzar 45 trens especials i la sort que van patir dones, criatures i gent gran que hi van pujar va ser millor que la dels homes, civils i soldats republicans, instal·lats als camps de concentració.

any van canviar diferents cops de poble, Puyraurens, Graulhet, Realmart, on van viure amuntegats en fàbriques abandonades, en cases deshabitades, en edificis adaptats provisionalment..., fins que l'Antonia Costa va trobar feina de minyona en una casa d'una família benestant de Castres, i al cap de pocs temps, va aconseguir traslladar-hi tota la família. Fou aquí, a una setantena de quilòmetres de Tolosa de Llenguadoc, on les dones i les criatures de la família Pous-Costa van treballar i viure gairebé fins a finals de la II Guerra Mundial.

Estimada Carme....

Després de dos llargs mesos sense notícies, sense saber els uns dels altres, el 27 de març de 1939 Joan

En aquesta fotografia feta a Prats de Molló pocs dies després d'obrir la frontera, es veu clarament com els francesos van intentar convèncer els refugiats que tornessin a Espanya. El rètol, de grans proporcions, amb la fletxa i el nom de FRANCO separava en dos grups els refugiats: els que volien continuar el camí a l'exili els que optaven per tornar a Espanya. Els que van tornar pels dos dels passos fronteres més segurs, 56.861 ho van fer per Hendaia i 43.750 per Le Pertús, entre 28 febrer i 25 de juliol de 1939. FONT: [HTTP://TODOSLOSROSTROS.BLOGSPOT.COM.ES/](http://TODOSLOSROSTROS.BLOGSPOT.COM.ES/)

Pous escriu la primera carta a la Carme contestant la que ella li havia fet arribar. Li explica, molt resumidament, el seu viatge: "Durant el nostre pelegrinatge hem parat per el camp de concentració de Prats de Molló, i a peu, vam ésser traslladats al cap d'Arles SurTech i creiem d'una manera definitiva mentre no es resolgui la nostra situació estarem en aquest que encara que la nostre estada no sigui del tot confortable, ... som vora el mar. Aquesta i totes les cartes que escriu el Joan es caracteritzen per ser poc explícites; no vol fer patir a la família, els hi estalvia la descripció detallada d'un camí que coneixem a partir de les descripcions de molts supervivents. En parlarà, sempre breument, en passat, un cop superat l'entrebanc i els moments més difícils: "Estem be de salut, estem en un lloc que des del punt de vista turístic es molt encisador, però que amb la situació nostra no és gaire afalagador. Som a la platja, vora el mar; ja veus doncs si pot ésser encisadora la nostra estada."

La platja es la de Barcarès, un camp que s'habilita per donar resposta als problemes de massificació dels camps d'Argelers i Sant Cebrià. Es tracta d'una àmplia extensió de sorra coneguda com *El Lido*, amb la Mediterrània a l'est i l'estany de Salses a l'oest, on es van distribuir els refugiats, organitzats en 18 illots de 25 barraques

Les barraques del camp de Barcarès, en una fotografia i en un dibuix que el Joan Pous va enviar als seus fills. FONT: [HTTP://SITE.VOILA.FR/ESPANA36/](http://SITE.VOILA.FR/ESPANA36/)

cadascun. Les barraques tenien capacitat per allotjar 70 homes, però aviat el camp va patir els efectes de la massificació. El Joan en parla. Les xifres de refugiats fan feredat: al Rosselló hi havia uns 180.000 refugiats, el 65% del total, repartits entre Sant Cebrià, (uns 1000.000, el 36%) i Argelers (amb 80.000, el 29%); a la comarca del Vallespir se'n compten uns 65.000 (el 24%) i a la Cerdanya uns 24.000 (l'11%), vigilats sempre pels militars francesos i tropes senegaleses i espanyols (16).

El 25 de febrer del 1939 França i Espanya van signar l'acord Bérard-Jordana, pel qual França reconeixia el govern feixista espanyol i intercanviava ambai-

xadors; mesos abans, el 12 de novembre de 1938 un Decret Llei francès havia qualificat els primers refugiats espanyols d'“estrangers indesitjables” i pressionat per l'opinió pública francesa, el govern de Dadelier havia tancat la frontera. Per les autoritats franceses la principal preocupació fou minimitzar el cost econòmic que representaven els refugiats, ja que el cost diari era d'aproximadament un franc i mig per persona i dia, cosa que sumava 750.000 antics francs francesos diaris. Per la població francesa, els refugiats eren un perill. Des del primer dia les autoritats van intentar convèncer als refugiats que tornessin a Espanya. Camions amb altaveus

es passejaven pel perímetre dels camps aconsellant el retorn; els que cansats de tot acceptaven la proposta, eren vistos com a traïdors pels seus companys que no es creien la propaganda franquista “nada tiene que temer quien no tenga las manos manchadas de sangre”.

Des de Barcarès, el 28 de març de 1939, Joan escriu a la Carme i a la seva cunyada Antonia que “varen fer unes fitxes i en elles es demanava en quin país desitjaríem anar si no fos possible tornar a l'Espanya Republicana i nosaltres optarem per Rússia, Mèxic o a Sud-Amèrica. En les al·ludides fitxes, també amb qui preferíem anar-hi i jo vaig constar amb tots vosaltres junt també el Benet —el cunyat i marit de l'Antonia Costa— suposant que abans no ens portessin al lloc destinat ja sabíem de tots i hem de creure que així serà”.

En aquesta i altres cartes Joan es mostra molt preocupat per la possibilitat que la seva família sigui obligada a tornar a Espanya: “Es diu per aquí que les dones i quitxalla els obligaran a retornar

a Espanya; si així es fes procureu resistir-vos sens posar-nos amb comunicació amb tots nosaltres, doncs podria donar-se el cas que preparassin una (...)”. Les cartes a l'Antonia estan plenes de consells de que no torni a Espanya, arguments per a tranquil·litzar-la en la seva desesperada cerca del marit, el Benet Grabau, i de l'avi Costa, que no els saben enlloc.

El camp de Barcarès i els records de Puig-reig

Es al cap d'un mes de la seva arribada al camp que Joan es decideix a explicar detalls de les condicions: “Ara, fa dos o tres dies que fa un temps calmós; no fa tant fred. Des de la nostra arribada aquí (avui fa un mes que hi som), el fred i el vent no ens permetia sortir de la nostra barraca. Quaranta cinc homes que hi vivim molts no sortien ni per rentar-se la cara, pots suposar la porqueria que hi creàvem. Fa dos dies que tota la roba la vam escaldar, però no obstant i així és del tot impossible acabar amb els polls ja que els veus a córrer per la sorra. La nostra barraca es d'una llargada d'onze a dotze metres, no podem estar-hi drets, ja pots suposar que tot aquest temps havíem tingut d'estar assentats o ajaguts. Fins el menjar ens el portaven a la barraca”.

Les condicions milloren el mes d'abril quan el traslladen a un altre sector del camp de Barcarès,

dos quilòmetres més al nord; aquí les barraques són de fusta, més espaioses i altres, on poden dormir amb comoditat i en cas de puja passejar-se pel seu interior. Es la barraca 15 i la lletra del carrer la Y grega. A la carta del 17 d'abril de 1939 envia el croquis de la barraca que té la forma de les cases que el Josep i la Roser dibuixaven en la pissarra de casa ... i escriu: "A propòsit, ara que parlo de casa; i penses molt en ella?. Jo amb franquesa ni a penes la recordo cap moment; penso en la nova llar que haurem de construir allà on sigui, però lo que ha quedat allà no em priva ni un moment de dormir..."

I continua: "L'adreça que envieu de la Mercè Robles (17) i les altres ja fa temps que la teníem. El seu germà fa temps que s'escriuen. Hem tingut carta del Robles (pare) que segons es veu està molt pessimista. He tingut també carta del Joan Pujols (à) Molinot (18), i em diu que està junt amb el germà del Parcerisa (19), el Viladomat de cal Riera, i l'aprenent del Cosme. També dona l'adreça del Badia (20), del Tarrés, l'Àngel Calsina (21), el Quintana i l'Ubac, ... Hi ha amb ell també el Navarro petit, el Passerell petit, el Canal (22) i el Cabra petit. El Josep Soler (à) Boig de les Baixes, escriu també. Diu que també hi ha el Muntada. El Curtics, el Vila del Guixaró, el Torra (23) i el Jaume Bonvehí, el barber d'enfront l'Ateneu. Quasi podríem fer una colònia de purexencs".

Els dies passen lentament, sense notícies de l'exterior, esperant amb deler les cartes de la Carme, dels fills, de la cunyada, dels amics. Tot són rumors, no hi ha res de cert, les notícies sobre la possibilitat d'emigrar a Mèxic confuses, es va fent pagues de no poder marxar, i Mèxic desapareix de la correspondència. El 25 d'abril escriu a la Carme per explicar-li que s'ha apuntat a les companyies de treball, que les condicions són bones, que cobraran un jornal, que els facilitaran maneres de poder tenir la família a prop...

Si hi ha algú que recordi amb preferència és a tu Carme...

Les cartes, escrites amb pocs dies de diferència, a la Carme, als fills, a la cunyada, hi hem de sumar les que escriu als amics i que malau-

Dones i criatures en un espai d'acolliment prop de Tolosa de Llenguadoc. FONT: [HTTP://SITE.VOILA.FR/ESPANA36/](http://site.voila.fr/ESPANA36/)

En aquesta fotografia del camp d'Age, conegut com el dels catalans, es veu com rentaven la roba en unes estructures de fusta que feien la funció de safareigs. FONT: [HTTP://SITE.VOILA.FR/ESPANA36/](http://site.voila.fr/ESPANA36/)

radament no es conserven; com tampoc es conserven les que la família, l'esposa, els fills, la cunyada i els amics li envien a ell. Sens cap mena de dubte escriure les cartes i llegir les que rep, es el principal interès, la dedicació prioritària del Joan: no perdre el contacte, escriure i llegir, saber i explicar –sempre amb molta prudència–. Les cartes als fills, a la Roser i al Josep, són tendres, en alguns moments divertides, amb consells i preguntes, amb demandes de fotografies, amb reflexions profundes, però sobretot amb molta tendresa: "El 25 faràs onze anys!, oi Roser!. La de les trenes amb llaços de color de rosa, la de la cara grassona, i la tant enyorada per mi!". La última carta que reben els fills, escrita el 2 de juny de 1940, l'escriu "...ajagut en un bosc. Estic envoltat d'arbres i herba tendre".

El 8 de maig escriu a la Carme per explicar-li que els han traslladat de camp, de Barcarès a Adge i que "Estem una mica millor i pel menjar també. És el camp dels catalans". Situat prop de la ciutat occitana del mateix nom, al Llenguadoc-Rosselló, oferia unes condicions molt millors respecte de les condicions deplorables dels camps de les platges. Una part del camp estava reservada als catalans i el Joan explica, a les cartes escrites als fills i a la cunyada, que hi practiquen esports i que fins i tot tenen una coral. Al camp hi ha una bona colla de puig-reigencs, l'Angel Serra (24), els dos germans Coscojuela, el Francesc Huch, el Sunyer de cal Pons i l'Ortiz i el Nis (25), l'Obra-

dors i sobretot el seu gran amic, el Joan Puigercós.

A la carta del 15 de maig assenyala "la satisfacció que tens al poder-te reunir amb una colla de companys coneguts i del mateix poble –de Puig-reig som uns 40– i que passem més moments d'esplai comentant les nostres coses i que revius els temps de lluita i camaraderia passats al poble. El Badia enviarà a la Quiteria (26) una relació detallada dels que estem aquí. Encara no hi ha traspasat els companys que estàvem junts als camps de Barcarès; els esperem d'un moment a l'altre ja que cada dia venen noves expedicions d'altres camps". També explica que una colla de dones de Puig-reig han anat al camp a visitar els seus familiars i per elles han sabut que "Els amics i companys: Abadal (27), Parcerisa (28) i Trasquets –diuen– estan condemnats a mort. !Pobres!. Cada moment els recordem amb recança i dolor de la seva sort. Un grup innombrable de companys detinguts; moltes famílies despatxades; moltes

dones vexades d'una manera vergonyosa, tot lo que t'expliquen creu que remou d'una manera terrible els nostres sentiments i t'indigna tanta baixesa. El nostre company Sanpera varen matar-lo en la retirada de les nostres forces; la seva mort la comenten de tantes maneres que per ara no em pogut formar-nos un criteri exacte de com hi el perquè de la seva mort. El Sitjes (Toies) de Berga diu que li van sortir dues penes de mort; també –diuen– ha estat ja afusellat. No creus que tot això sembla casi impossible ...?".

La carta va acompanyada de la fitxa que el Joan ha presentat als "Serveis d'evacuació de Refugiats Espanyols" (29) per si poden localitzar al Benet, el marit de l'Antonia Costa. Les cartes van plenes de notícies de puig-reigencs: l'Enric Garriga i l'Antoni Obradors formen part d'una companyia de treball ubicada als Alps, 2000 metres, que malgrat el fred i la neu, els tracten bé i que fins i tot cobren el sou dels

soldats francesos. Li arriben notícies que el metge Faustí Llavaries (30), que és a Andorra desitjós d'embarcar-se per les Amèriques. S'assabenta de les morts d'altres puig-reigencs: "el Gorgas (31), al Patzí (32), al Martínez (33) i aquell cacuero que s'estava a l'Estació..."

17 d'agost de 1939: Crec que la guerra vindrà...

"Faran i fan els possibles per contenir-la però no crec s'eviti perquè l'Alemanya té necessitat d'anar-hi per resoldre el seu problema econòmic. Els governs de les nacions democràtiques tenen una semblança amb el d'Itàlia i Alemanya però l'Alemanya pel sentit imperialista seu, l'única posició o sortida és realment aquesta i les altres nacions es veuen obligades (i potser sense recança) a sostenir els conflictes europeus que deuen sostenir. Totes les nacions fa molts anys que estan produint màquines de guerra, productes químics i material de guerra; crec que tenint els magatzems plens, deuen buidar-los ja que el paro forçós seria evitable i produiria estralls a aquestes nacions que han invertit la major part dels seus pressupostos en el material al·ludít.

La guerra vindrà ¿quan?... qui ho sap. ¿La veurem nosaltres?. També és una incògnita però si tenim de viure-la creu Carme que lo millor es no desesperar-se i que si abans ens és possible allunyar-nos-en serà millor. Estem vivint (un accident de la vida) uns moments difícils que cal suportar amb tot l'estoïcisme; un accident de la vida que si podem contar-ho ho farem rodejats de trets els amics i companys que arreu es troben. Cal acceptar les coses com venen i no defallir mai."

L'octubre del 1939 Joan Pous i els seus companys són traslladats al camp de Sant Cebrià. Escriu a la Carme. La impressió no es del tot desfavorable; al barracó que és per tres hi dormen cinc puig-reigencs: l'amic Puigcercós, el Muntada, el Pons, el Cardona i ell mateix. Les cartes sovintegen. El novembre del 1940 el fred es fa sentir: "Als Pirineus comença a haver-hi una lleugera capa de neu; la muntanya del Canigó està embolcallada d'una capa intensa i blanca que ha refredat la temperatura; estem a cobert del fred i la pluja lo que fa

El ferrocarril es va mostrar com el sistema més eficaç pel transport de grans quantitats de persones des dels camps de presoners als de concentració, i des d'aquets als d'extermini. Es calcula que es van fer servir uns 1.600 combois que van alimentar de manera continuada i ordenada les màquines de la mort –les càmeres de gas– instal·lades en els diferents camps d'extermini.

preveure no passarem l'hivern tan malament com el passat: amb fred, gana i porqueria. Confesso que durà un cert temps que em trobava en un estat calamitós, (això al principi), temia inclús per lla meua salut i al mateix temps em feia por no em tornés neurastènic."

S'acosta el dia en que s'ha d'incorporar a la companyia de treball (34); sembla que serà el 16 de desembre. En té ganes, vol sortir del camp i tot i que es fa preguntes: "¿On serem destinats?. Qui sap; no importa; la qüestió és sortir del camp i treballar perquè així almenys tens un altre tracte en el menjar i poder demostrar a França que no tots som uns criminals i que no tots portem les mans brutes de sang. També per demostrar que tenim ganes de ser útils i més en aquets moments de guerra que es viu; demostrar també que nosaltres no podem retornar a Espanya pel sol motiu d'ésser uns defensors del regim republicà i que per la nostra categoria en els càrrecs exercits allà és un perill per nosaltres ja que aquests senyors que avui governen el nostre poble, en nom d'unes creences que prediquen i no senten. Són capaços (i ho estan fent) d'assassinar el més inofensiu dels ciutadans."

La marxa es retarda i el Joan es frisa; el dia 22 de desembre, encara són al camp de refugiats de Sant Cebrià, els hi donen l'equipament de soldats: "dues camises, dos calçotets, dos parells de mitjons, un pantaló de vellut i un altre de blau; dos jerses, un parell de sabates, una manta i... Aguanta't Carme!, un casquet i capot de soldat francès". Però a les cinc de la tarda comença la mobilització. Carregats en camions els traslladen a l'estació de tren d'Elna i d'aquí, amb tren i després de 40 hores de viatge i 1200 quilòmetres de recorregut, arriben a la regió del Mosel·la (35). La primera carta que envia des d'aquesta desconeguda ubicació "per prudència i amb motiu de les actuals circumstancies no podem dir fixament el poble on estem", descriu un país fred però més suportable que el terrible vent de la platja de Sant Cebrià, i unes bones condicions, "inclús matalàs de palla per dormir i estufa en el barracó", els mateixos drets que els soldats francesos, i fins i tot la possibilitat de passejar-se pel poble.

En les següents cartes, de gener de 1940, descriu les condicions de treball: "Tots els dies ens lleven a les 6 del matí i després de desdjunar-nos amb un bon cafè anem al treball. Consisteix la nostra ocupació en picar pala i altres quefers secundaris." Treballa a les trinxeres, amb unes condicions que no defineix com a dures, per què mengen bé, i el tracte per part dels comandaments es bo. Certament que després de passar un any pels camps francesos treballar en la fortificació de la línia Maginot (36), en ple hivern, no li sembla dur, encara menys quan, a finals de gener, el traslladen a l'hospital per guarir-lo de la sarna – això es el que li escriu a la Carme per que no pateixi, però hem de creure que alguna cosa més greu va justificar la hospitalització–, i on s'hi està uns quinze dies. "Estem molt bé i molt ben servits, so fa que passem les hores distretes. En la sala hi ha tretze llits; tenim una estufa que produeix una bona calefacció la que ens permet anar en mànigues de camisa. Als defora un paísatge completament nevàt; tots els dies que som aquí ho ha fet cada dia encara que poc. No puc dir-te el poble on som que considero seria imprudent

nomenar-lo; del darrera dels grans finestrals s'hi contemplen unes cases molt boniques."

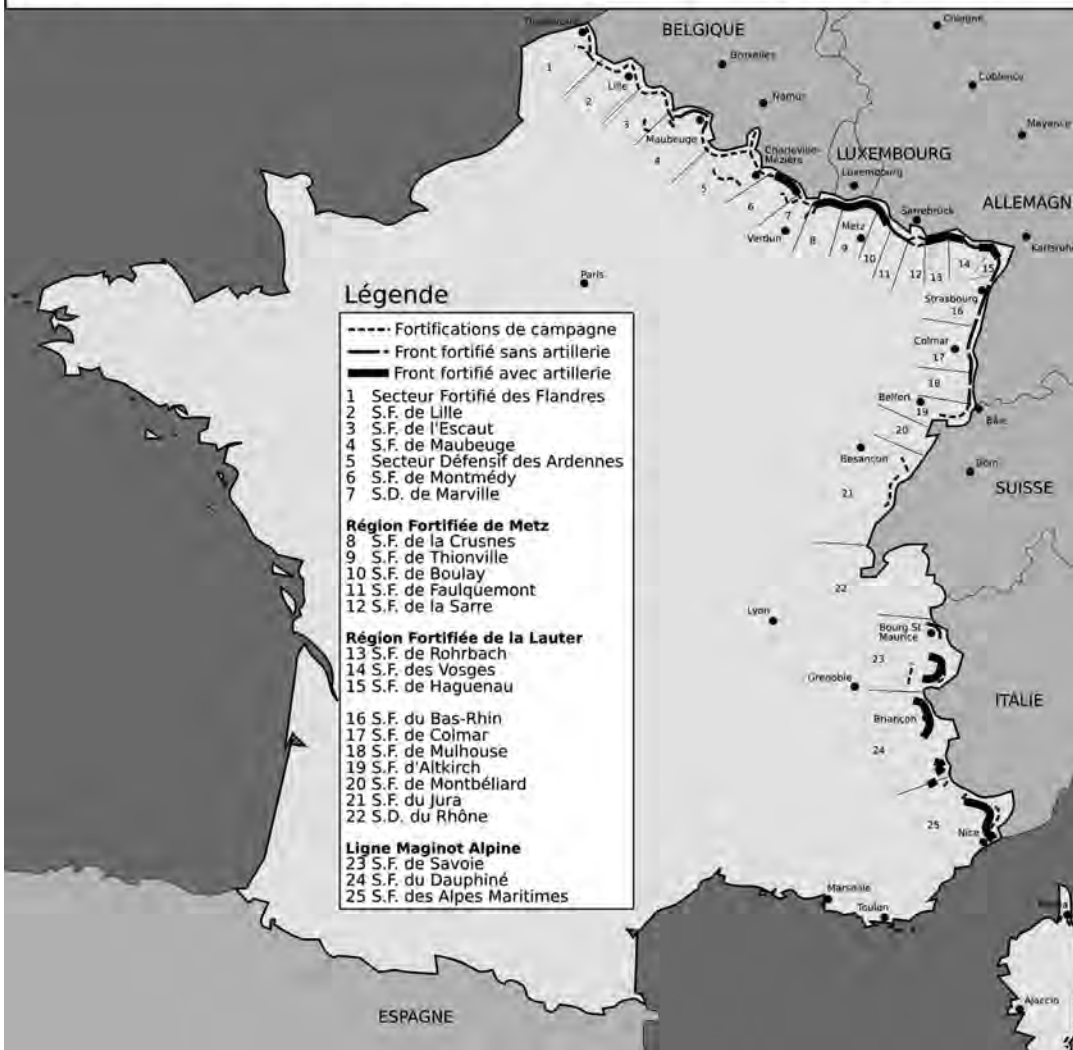
Esperant, esperant sempre

"Fa un any (com tu dius) que havem sortit de la nostra volguda llar. Un any!. Aquesta es la frase que encapçala la carta que el Joan envia a la Carme el 12 de febrer de 1940. És una de les més tristes de les moltes que escriu: "Quantes penes hauràs passat pobre Carme. ... Un any tant llarg, esperant poder-nos trobar de nou amb família, i qui sap quan podrem reunir-nos novament. Esperant, esperant sempre; aquest es el lema de la nostra vida. Jo crec en un demà ple de llum i d'alegria en què ens veurem junts tots amb els nostres fills i viurem altrament la felicitat que ens mereixem. Tinc tanta confiança que serà així que vull encomanar-te-la perquè pensis igual i facis els possibles perquè així sigui".

Tot i que mai esmenta els llocs concret on viu i treballa, en una de les cartes explica la seva estada, durant dos dies, a la ciutat de Nancy, de la qual descriu la bellesa dels seus monuments i on, amb els companys, "hem cregut viure una còpia de Barcelona però mancant-li l'animació característica i el seu cosmopolitisme de gran ciutat; de totes maneres també té els seus tramvies i taxis però li falta vida. A conseqüència de la guerra, desplaçats els homes, hi trobes a faltar aquell ambient de pau i benestar i la gent no circula molt pels carrers; de totes maneres fa l'afecte que en temps de pau ha d'ésser un poble molt concorregut de vianants i potser i tot d'estrangers."

Esperança i enyorança. La carta del 14 d'abril de 1940 recorda el novè aniversari de la proclamació de la República, l'entusiasme que es va viure a Puig-reig, i amb la seva acostumada prudència escriu: "Quantes coses han succeït des de llavors! ¿Qui no ho recorda?. Qui podria suposar els esdeveniments que de llavors ençà s'han produït?. Si algú ens hagués dit el pervindre li hauríem dit que mentia. Ja està, però; cal saber-ho viure i fer els possibles de poder-ho contar. El demés, cal fer-se el càrrec que són accidents de la vida i ens veiem obligats a seguir el seu ritme."

ORGANISATION DÉFENSIVE DES FRONTIÈRES EN 1939-1940

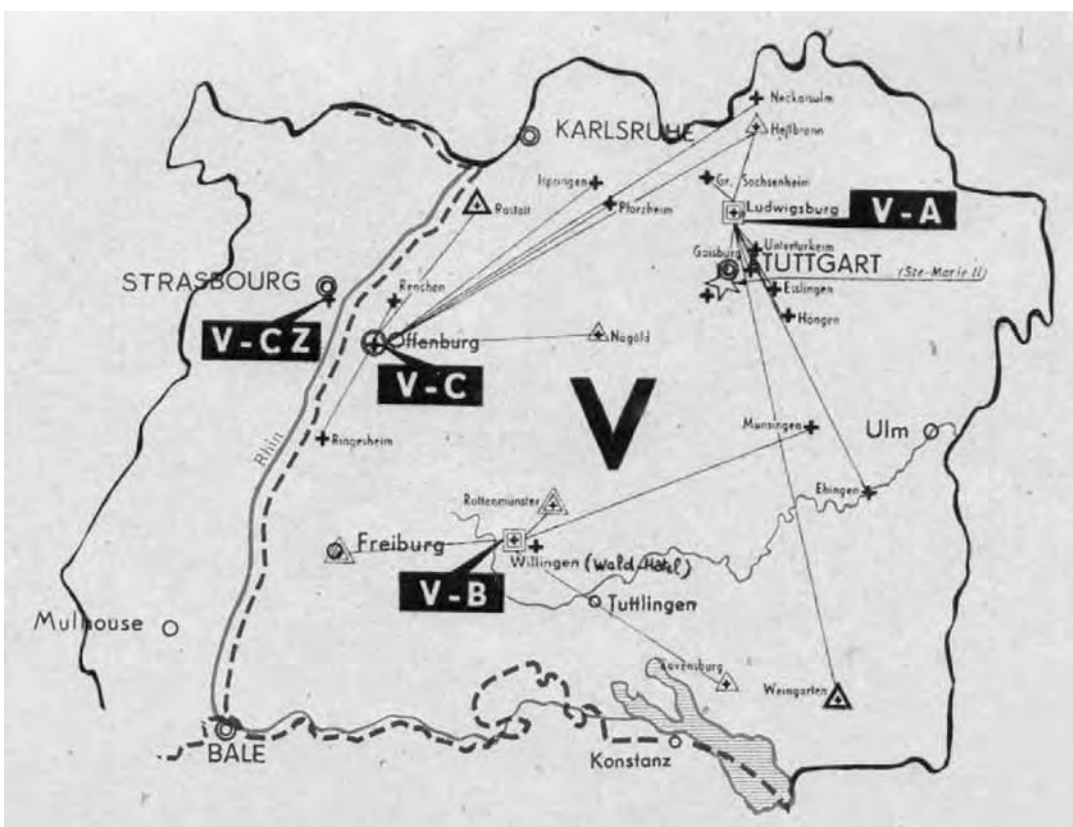
La Línia Maginot va ser una línia de fortificació i defensa construïda per França al llarg de la seva frontera amb Alemanya després de la fi de la Primera Guerra Mundial. La part essencial dels treballs es va acabar el 1936, en moments que l'amenaça Hitleriana semblava donar tota la justificació a aquest projecte. Fou la major línia de defensa militar construïda en el món modern i d'una gran complexitat tecnològica i militar; comprèn 108 forteses principals a 15 km de distància entre si, moltes petites forteses i més de 100 km de galeries. Amb tot no va evitar la derrota de França al començament de la Segona Guerra Mundial.

Stammlager (abreujat, Stalag) va ser al III Reich la denominació d'un camp per a presoners de guerra en els primers mesos de la Segona Guerra Mundial. En els Stalags podien ser internats, d'acord amb la Convenció de Ginebra de 1929, només presoners de guerra, tropa i suboficials, mai civils. La llista fou llarga, fins a divuit, amb els seus respectius subcamps.

La invasió de França

Conscient que els esdeveniments que porten a l'imminent invasió de França escriu el 13 de maig de 1940: "Les coses no van pas del tot bé (sens voler dir que la situació sigui desesperada) i és clar, els assumptes de la guerra tenen tota la transcendència i els cal concentrar-hi tota l'atenció. El ferotge Hitler; el salvatge Führer ha desencadenat tota la seva criminal intenció vers la França i l'Anglaterra, també la Bèlgica, l'Holanda i el Luxemburg s'han vist amb el mateix atropell. Qui sap si nosaltres també tindrem d'ésser blanc dels seus cops brutals fins el triomf de les democràcies. No dubto ni un moment que la França i l'Anglaterra sabran fer-se forts contra d'invasor i podran foragitar-lo dels llocs que impunement i amb premeditació s'hauria apropiada. L'epopeia d'Espanya té aquí una segona edició més acarnissada encara."

Joan està al corrent de tot però no vol espantar la família. El 4 de juny escriu des de Faulquemont, a tocar de la frontera alemanya. Es desplacen ràpidament i continuada; l'11 del mateix més són a Honskirich, a uns 50 quilòmetres més enllà d'on erem a l'últim lloc. A la gola del llop!. La cronologia dels fets es esfereïdora: 10 de maig, comença la batalla de França amb l'ocupació de Luxemburg,

Holanda i Bèlgica; el 18 de maig els alemanys arriben a Amiens; el 3 de juny es produeix el primer bombardeig sobre París; el dia 11 els alemanys ocupen Reims; el 13 París es declara ciutat oberta; el dia 15 ocupen Verdú i creuen la Línia Maginot; el 22 de juny es signa l'armistici entre França i Alemanya. El dia 25 de juny els alemanys ja havien capturat 1.900.000 soldats francesos.

Estrasburg. Stalag V-D.

La carta que el Joan escriu a la Carme el 20 de juny de 1940 es breu, escrita en castellà, i amb la voluntat de no espantar a la família: *“Recordada Carmen, hijos y demás; nos hallamos en un campo de concentración alemán debidamente atendidos y con buena salud. No podemos pronosticar cual será nuestro porvenir por ignorar la situación de Europa. Bien podría ser que eso fuera la etapa en que nos podremos ver más pronto. Ruego no padezcáis por mí porque no padecemos nada. Conserva, Carmen, tu entereza y buen espíritu y que nosotros, repito, no podemos estar más bien. No escribas porque es posible nos cambien de lugar. Besos y recuerdos para todos. Joan Pous.”*

Es la penúltima carta. La última, que porta la data de 22 d'agost, un mes més tard que l'anterior, el localitza a Estrasburg, ciutat ocupada per l'exèrcit alemany des del 19 de juny, i annexionada al territori del III Reich. No havia passat un mes de l'ocupació que els alemanys ja incendiaven la sinagoga i començaven la repressió no solament contra els jueus i els matrimonis mixtes sinó també contra la dissidència política i tothom qui consideraven perillós. Havien organitzat el camp de concentració Stalag-V-D, on els presoners eren classificats per nacionalitats, sota el control i vigilància de la Gestapo. En un primer moment es va respectar als espanyols la condició de presoners de guerra, com els soldats francesos, però com que les condicions de l'armistici no els van reconèixer com a soldats de França, aviat van ser separats.

La última carta del Joan es del 22 d'agost de 1940 i en castellà. *“Estrasburg, 22 d'agost de 1940. Carmen Costa. Queridos esposa e hijos.*

Malgrat que no eren un grup homogeni des del punt de vista polític i ideològic, els republicans van quedar uniformitzats com a grup compacte per l'enemic nazi, que els va atorgar a tots la categoria de Rostspanier (roj espanyol). FONT: TAFEL MIT FARBIGEN KENNZEICHNEN (WINKELN) FÜR HÄFTLING IN KONZENTRATIONSLAGEREN (KZ)

Nos hallamos en esta gran ciudad de Strasburg muy bien atendidos por los alemanes. Por ahora no podemos ser muy extensos en escribir. Estoy muy bien de salud, así como mi amigo Puigercós. Contestar vosotros para saber vuestra situación. Saludos a madre, Antonia, Quiteria, besos para ti y nuestros hijos. Joan Pous”

D'Estrasburg a Mauthausen

A partir d'aquesta data no es tenen més notícies de Joan Pous Viñeta. El seu destí fou el de milers de refugiats que foren traslladats al camp de concentració de Mauthausen. Les memòries d'altres deportats, sobrevivents d'un infern terrible, són les que ens permeten reconstruir els últims mesos de vida. La por, la fam, el dolor de tots i cadascun d'ells és el del Joan Pous; el patiment i l'angoixa de les seves famílies, la de la família Pous-Costa. La dictadura de Franco no va fer cap gestió per que es reconegués als reclusos espanyols com a presoners de

guerra i per tant els va condemnar a ser apàtrides.

August Eigruube, governador de la regió de l'Alt Danubi, ho explicava amb aquestes paraules el dia 27 de juny de 1941: *“Pregunteu a Mauthausen, al costat del Danubi: hi ha un gran camp de concentració. Hi ha 6.000 rojos espanyols (...) i (...) es van exiliar a França, i quan nosaltres ocupem França l'any passat, el senyor Pétain ens va donar a aquests 6.000 rojos espanyols i va declarar “No els necessito, no els vull”. Vam oferir aquests 6.000 espanyols a Franco, el cabdill espanyol. Va refusar i va declarar que mai admetria a aquests rojos espanyols que van lluitar per una Espanya soviètica. Llavors vam oferir els 6.000 rojos espanyols a Stalin i a la Rússia soviètica (...) i el senyor Stalin amb el seu Komintern no els va acceptar. Ara estan establerts a Mauthausen aquests 6.000 rojos combatents, treballadors (...), allí ja hi són per sempre. No podem crear una colònia espanyola. No podem instal·lar-los enlloc. Què se suposa que hem de fer?”* (37).

La primera expedició d'espanyols cap a Mauthausen hi arribà el 24 d'agost de 1940; era el comboi dels 927 refugiats espanyols d'Angulema, molts d'ells catalans. Arribats al camp de concentració es va produir la dramàtica separació de les famílies: els homes, ja fossin vells o criatures, a partir dels 13 anys, quedaren internats al camp. Els 457 restants, dones i nens petits,

van ser retornats a Espanya amb un viatge dur que va durar 18 dies; al arribar a la frontera foren entregats a les autoritats franquistes. Aquest comboi es caracteritza per ser el primer tren de deportats de tota l'Europa occidental carregat amb famílies senceres amb destinació a un camp d'extermini nazi (38).

Els històriadors coincideixen en que el primer tren que va sortir d'Estrasburg en direcció a Mauthausen fou el de l' 11 de desembre de 1940(39). Aquets fou el tren que va portar al Joan Pous fins al camp austríac juntament amb 846 espanyols més, identificats amb els números 4.473 fins el 5.391. El número del Joan Pous Viñeta era el 5153. Tots eren *rotspanien*, i excepte un presoner del qual es desconeix la procedència, venien del Stalag V-D d'Estrasburg on havien estat reclosos, després de ser capturats, entre el 20 i el 26 de juny, a la zona de Saint-Dié, als Vosges. Entre aquest nombrós grup, i segons les llistes publicades per la *“Fondation pour la Mémoire de la Déportation”*, a més del Joan i el seu amic Joan Puigercós Fígols (5161) formaven part del comboi els puig-reigencs Esteve Candàliga Candàlica (4657), Esteve Cardona Rivera (1668), Climent Girona Prades (4850), Francesc Huch Berenguer (4893), Pere Muntada Vilaró (5063), Ramon Armengol Calderer de La Nou de Berguedà (4586), i uns quants manresans, Jacint Carrió Vilaseca (4676)(40), Pere Parés Sans (5105), Josep Pons Pérez (5147), i Maurici Ribas Pujol (5195).

El comboi va sortir d'Estrasburg el dia 11 de desembre i arribà al camp austríac el dia 13, després de tres dies i dues nits; els deportats viatjaven en vagons de bestiar i van fer el trajecte sense menjar ni beure, fent les seves necessitats en un racó del vagó; sense dormir, sense saber on els portaven. Entre la una i dos quarts de dues de la matinada el tren es va aturar a l'estació d'un poble austríac anomenat Mauthausen, prop del riu Danubi, en el lloc on s'havia construït un camp de concentració que, al cap de poc, fou elevat a la categoria de camp III, es a dir, camp d'extermini per a individus sense capacitat de rehabilitació.

Amb un fred terrible i temperatures de 20-25 graus sota zero, els homes que formaven el comboi van baixar dels vagons, i vigilats pels SS i els seus gossos, van creuar el poble en direcció al camp. Van caminar uns cinc o sis quilòmetres, per un camí totalment nevat. Quan van arribar al camp, dirigit pel comandant Franz Ziereis, foren obligats a despullar-se, els van dutxar amb aigua gelada i els van afaitar, de cap als peus. Un cop desinfectats, se'ls va donar un pijama de ratlles, amb el distintiu d'apàtrides, un triangle blau sobre el qual hi havia una S de color blanc que identificava el país d'origen: *Rotspanier*, rojos espanyols.

Segons les dades recollides per l'*Amicale de Mauthausen* de París, entre setembre de 1940 i gener de 1941, es van organitzar 11 trens que van transportar 3.385 espanyols cap a Mauthausen. El grup més nombrós del 1940 fou el del 13 de desembre, es a dir, el grup del Joan Pous, el del presoner 5153. Dels 847 espanyols d'aquest comboi, el 59% va morir: 431 van morir a Gusen, entre ells el Joan; 42 foren gasejats al castell de Hartheim.

No sabem per què el dia 28 d'agost de 1941 es va traslladar al Joan a Gusen, un subcamp aneja situat a uns cinc quilòmetres de Mauthausen, però certament que tots els que hi eren traslladats eren considerats inservibles per les autoritats del camp, ineptes per continuar treballant; quan va entrar a Gusen, al Joan se li va donar el número 11423. El màxim responsable del camp de Gusen, Karl Chmielewski (1903-1991), comandant de les SS anomenat, per la seva crueltat, el diable de Gusen, ho explicava clarament amb aquestes paraules: *"Un bon presoner no pot durar més de tres o quatre mesos; si dura més, es que és un gandul"*.

Joan Pous va morir a Gusen el 8 de novembre de 1941; la burocràcia del camp va anotar, amb precisió, l'hora de la seva mort, les 7:29(41) i com a causa d'aquesta *Sarkom der linken niere*, es a dir sarcoma del ronyó esquerre (42). En realitat fou víctima de l'extermini per esgotament de tant treball que van impossibilitar la recuperació de la malaltia que probablement

És difícil conèixer el nombre exacte de deportats morts a Mauthausen i als 60 comandos annexos disseminats per tot el territori austríac, tanmateix s'estima que més de 118.000 persones van ser exterminades en aquest camp. Els deportats eren afusellats, gasejats a les cambres i en vehicles especialment condicionats però, sobretot, exterminats mitjançant el treball esgotador; essent les pesants pedres que havien de pujar per l'escala dels 186 esglaons, sota els cops dels SS i dels kapos, el símbol d'un treball feixuc i mortal.

ja s'havia manifestat quan treballava a la línia Maginot. Al cap de pocs dies, l'11 de novembre de 1941, també hi morí l'amic Joan Puigercós Fígols amb el qual havien compartit esperances, projectes i il·lusions quan eren a Puig-reig; penalitats, pors i companyia, durant tot el llarg i difícil camí pels camps de concentració francesos, els treballs a la línia Maginot, i fins i tot el terror de Mauthausen i Gusen. Una profunda i sincera amistat que es va

estendre a les esposes, la Carme i la Laieta, i a les filles, la Roser i la Pepeta, i que encara continua; elles també van compartir la primera part de l'exili, i després de la mort de la Laieta (43), a finals de 1939, es van cuidar i van fer dolça companyia a la Pepeta.

El cens de deportats republicans als camps nazis s'eleva a 8.964 persones, 11 dels quals s'identifiquen com a puig-reigencs (44). A Gusen van morir Climent Girona Prades (19.09.1941), Enric Garriga Riera (3.11.1941), Esteve Flotats Caus (7.11.1941), Joan Puigercós Fígols (14.11.1941), Pere Muntada Villaró (1.12.1941), Àngel Calsina Claret (14.01.1942) i Ramon Sala Besa (20.01.1942). Josep Solé Canal (10.11.1944), va morir a Flossenbürg (Baviera, Alemanya) i Ramon Serra Jané (26/09/1941) al castell de Hartheim (Austria). Van escapar a l'infern dels camps nazis, alliberats el 5 de maig de 1945, els puig-reigencs Josep Canal Arderiu i Esteve Candàliga Candàliga (45). Les seves històries, paral·leles a les de Joan Pous Viñeta, i a les dels 8.964 republicans, haurien de

ser un llibre obert per aprendre la lliçó més important de la vida: la de no repetir els errors, sobretot quan aquets condueixen a la barbàrie i l'horror del qual foren víctimes milions de persones d'arreu d'Europa, entre elles prop de nou mil republicans catalans i espanyols.

Post data: les últimes cartes

El 23 de juliol de 1945 la Carme, la Roser i el Josep van rebre la carta notificant-los la mort del Joan, a Mauthausen, quatre anys abans. Pocs dies després va morir la Carme Costa, d'una miringitis tuberculosa. Les males notícies arribaren a Puig-reig el dia 30 de juliol, amb una carta que, dirigida a l'Antonia Costa(46), escriu la família francesa que havia acollit a les dones de la família Pous-Costa. Des del dia 31 de juliol fins el 29 d'octubre, la tieta Antonia escriu als nebots cartes de consol i en totes els demana que tornin a Puig-reig, que busquin la manera d'aconseguir els passaports, que els espera i els acull a casa seva. A principis de novembre del 1945 la Roser i el Josep arriben a Puig-reig, sis anys després de marxar-ne, el gener de 1939.

Notes

- (1) ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*, 1a edició, Barcelona 1977, Edicions 62 SA. La base de dades publicada pel Ministerio de Cultura y Educación, conté la relació de deportats espanyols i reuneix els continguts del llibre *Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*, editat el 2006, i resultat d'una investigació de Benito Bermejo i Sandra Checa. <http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController?accion=46&opcion=206&loc=4674>
- (2) OLLER, Josep: *Aspectes polítics i sindicals de Puig-reig als anys 30*, a L'EROL, Berga 2002, Núm.73, p. 36-39.
- (3) Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) es va fundar el 19 de març de 1931.
- (4) La Confederació Nacional del Treball (CNT) és un sindicat d'estructura confederal i ideologia anarcosindicalista fundat el 30 d'octubre de 1910.
- (5) El Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) es va fundar el 23 de juliol de 1936 a Barcelo-

Amtsgericht Mauthausen
 Angeordnet am 25. NOV. 1941 — Uhr — Min.
 Geschäftszahl 4 AP 385/41
 von mir _____ Beilagen _____
 Halbschritte _____

Todfallsaufnahme, Gr.

errichtet am 12.11.1941 in Mauthausen

1. Vor- und Zuname des (der) Verstorbenen (bei verheirateten Frauen auch Familienname): Juan P o u s Viñeta

2. Beschäftigung: Konditor

3. Alter (Tag der Geburt): 21.10.1898 zu Manlleu

4. Religion: rk.

5. Familienstand (ob ledig, verheiratet, verwitwet, gerichtl. geschieden):

6. Heimatzuständigkeit, Staatsangehörigkeit: Spanien

7. Ordentlicher Wohnsitz, Wohnung: Puigreig, calle Jacinto Verdaguer 5
 (Wenn der Verstorbene unter Vormundschaft stand oder entmündigt war, ist das Pflugeschäftsgericht anzugeben und das Dekret des Vormunds [Kurators, Beistandes] beizuschließen.)

8. Sterbetag und Sterbeort: 8.11.1941 gegen 7.29 Uhr, R.L. Mauthausen

Verl & Streits, Nr. 4 (Todfallsaufnahme) 3022

El certificat de defunció, expedit pel jutjat de Mauthausen, amb data 25 de novembre de 1941 no especifica les causes de la mort. DOC. NO. 1699735*1 (1.1.26.3/POSM-PRISM/00083918/002)

- na a partir de la fusió de la Unió Socialista de Catalunya, del Partit Comunista de Catalunya, el Partit Català Proletari i la Federació Catalana del PSOE.
- (6) El Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) es va fundar el 1935.
- (7) Unió de Rabassaires fou un sindicat de viticultors no propietaris sorgit a Catalunya l'any 1922.
- (8) Acció Catalana Republicana (ACR), partit d'ideologia nacionalista, republicana i liberal, es va fundar el 1931.
- (9) Josep Costa era el sogre de Joan Pous Viñeta, pare de Maria, Carme i Antonia Costa.
- (10) Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca, PS-Barcelona- Generalitat, 292,6.
- (11) Viure i veure és el títol genèric de les Memòries d'Avel·lí Artís-Gener publicades, en quatre volums, entre el 1989 i el 1996. En el segon volum, relata l'experiència militar, la derrota de l'exèrcit republicà i l'adéu a la pàtria, camí de l'exili.
- (12) Els que es desplaçaven per la carretera de la costa, el primer destí era Cervera de la Marenda. Per aquells que havien agafat la carretera de Girona que portava a Perpinyà, la primera part d'aquell viatge finalitzava al Pertús. El coll d'Ares va ser el pas per als qui van optar per la carretera que comunicava Ripoll amb Prats de Molló; i la Guingueta d'Ix —en francès Bourg-Madame— era l'inici d'una nova etapa, potser més dura que l'anterior, per a aquells refugiats que decidiren fugir per la Cerdanya. RUÀ, José Manuel: *Camí de l'exili. L'èxode d'un poble. Una tragèdia sense precedents a la història de Catalunya*, a "La Guerra Civil a Catalunya, 1936-1939", Edicions 62, vol.4, p. 96.
- (13) BORRÀS LLOP, Joan: *Per què lluitàvem?. Escrits i paraules des del front, la rereguarda i l'exili.* 1936-1939, La Canonja, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví, 2007, p.527.
- (14) SOLÉ, Felip i TUBAN, Grégory: *Camp d'Argelers 1939-1942*, Cossetània Edicions/TV3, Barcelona 2011, p. 22.
- (15) SOLÉ, Felip i TUBAN, Grégory: *Camp d'Argelers 1939-1942*, p. 27.
 RÚA, José Manuel: *Camí de l'exili. L'èxode d'un poble. Una tragèdia sense precedents a la història de Catalunya*, a "La Guerra Civil a Catalunya, 1936-1939", Edicions 62, vol.4, p. 106.
- (16) Els espanyols són les tropes de cavalleria lleugera de l'exèrcit francès reclutades entre la població autòctona d'Àfrica del nord i enquadrades per oficialitat europea.
- (17) La Mercè Robles es la germana del Josep Antoni Robles, que juntament amb Joan Vilardaga, Joan Puigercós i Francesc Seuba eren consellers de l'Ajuntament de Puig-reig pel PSUC. Abans d'afiliar-se al PSUC, militava a la CNT i fou per aquest sindicat representant de Puig-reig al Ple Comarcal del Bages-Berguedà celebrat a Sant Vicenç de Castellet els dies 11 i 12 de juny de 1933.
- (18) Probablement es tracta de Joan Pujols Viñas, secretari del Comitè de Milícies Antifeixistes de Puig-reig, constituït el 20 de juliol de 1936.
- (19) Josep Parcerisa Balaguer fou escollit, l'octubre de 1936, conseller de l'Ajuntament de Puig-reig per la CNT; ocupà la cartera d'Hisenda.
- (20) Josep Badia Planas, militant d'ERC i escollit alcalde de Puig-reig a les eleccions del 14 de gener de 1934, fou destituït com tots els membres del consistori després dels fets del 6 d'octubre d'aquell mateix any, quan el govern autònom de Catalunya i el President Companys al capdavant, van proclamar l'Estat Català de la República Federal Espanyola. Fou escollit novament alcalde, per ERC, el 15 d'octubre de 1936. Fou el mestre de l'escola pública Alfred Mata de Puig-reig durant el període de la República.

- (21) Àngel Calsina Claret, nascut a Puig-reig el 1904 era fill del mestre Lluís Calsina Padró (1872-1924); fou regidor a l'ajuntament de Puig-reig per ERC. S'exilia a França i capturat pels alemanys morí al camp de concentració de Mauthausen el 14 de gener de 1942.
- (22) Probablement es refereix a Josep Canal Arderiu, nascut el 5 de juliol de 1906 a Puig-reig, membre del consistori i de la CNT, fou a partir de 1936 un dels capdavanters del procés de col·lectivització al Berguedà. Passà els Pirineus el febrer del 1939, i el 1941 va ser detingut pels nazis i deportat al camp de concentració de Mauthausen. El 5 de maig de 1945 va ser alliberat del captiveri per les tropes aliades. Durant la postguerra s'instal·là a Briva la Galharda (Llemosí, Occitània), on milità en la Federació Local de la CNT fins que va morir el 5 d'octubre de 1960. Podria tractar-se també de Llorenç Canals Arderiu, també de Puig-reig, que va morir afusellat al Camp de la Bota el 9 de juliol de 1940. SOLE i SABATÉ, Josep M. La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953. Edicions 62, s/a. Barcelona, 1985.
- (23) Probablement Josep Torra conseller de l'Ajuntament de Puig-reig per l'Acció Catalana Republicana
- (24) Àngel Serra Casas, de cal Peu Pla, fou el primer alcalde de l'ajuntament republicà de Puig-reig per ERC.
- (25) Aniset Vilalta Magret, el "Nis" (Puig-reig 1896-Sabadell 1982), teixidor a Cal Prat, militant de la CNT s'afilià el 1935 al sindicat UGT i posteriorment al PSUC; el 8 de març de 1938 entrà com conseller a l'ajuntament de Puig-reig.
- (26) Quiteria Casals Puig, puig-reigenc, militant d'ERC.
- (27) Josep M. Abadal Morera, nascut a Manresa, farmacèutic de Puig-reig, militant d'ERC, i regidor durant el primer ajuntament republicà. Fou condemnat a 15 anys de reclusió temporal, commutada per 6 anys i 1 un dia de presó menor. Tenia 37 anys quan va ingressar a la presó, el dia 8 de febrer de 1939. Durant dos anys, tres mesos i vint-i-nou dies d'empresonament va passar per diferents presons: Berga, Manresa i la Model de Barcelona. Quan va obtenir la llibertat condicional, el 6 de juny de 1941, fou desterrat a València. Alliberat definitivament el 3 de març de 1945, va poder tornar a Puig-reig on va continuar exercint de farmacèutic fins a la seva mort. (ANC, Fons Presó Model. Fons procedència documentació Govern Militar: Tribunal Militar Territorial Tercer, Barcelona).
- (28) Josep Parcerisa Balaguer, conseller de l'Ajuntament de Puig-reig per la CNT.
- (29) El Servei d'Evacuació dels Refugiats Espanyols (SERE) fou l'organisme d'auxili als republicans exiliats creat el febrer de 1939 i adscrit a la direcció de Juan Negrín. Fou el responsable d'algunes de les expedicions de refugiats cap a Amèrica més conegudes: a bord del vaixell, l'*Ipanema* i el *Mexique*. També el viatge del *Winnipeg* organitzat per Pablo Neruda, que va entrar al port de Valparaíso (Xile) el 3 de setembre de 1939 amb prop de 2500 passatgers.
- (30) PONS, Núria i SERRA, Rosa: *Faustí Llavaries i Viladomiu. Metge de Puig-reig (1898-1982)*, Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència; Vol.: 49 Núm.: 1, BARCELONA 2008.
- (31) Esteve Gorgas Serra, nascut a Puig-reig l'any 1898, membre destacat de la CNT local, fou afusellat al Camp de la Bota el 29 de juliol de 1939. SOLE i SABATÉ, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Edicions 62, s/a. Barcelona, 1985.
- (32) Josep Patzí Martí, militant de la CNT i conseller de l'Ajuntament de Puig-reig per aquest sindicat.
- (33) Ramon Martínez Zaragoza, puig-reigenc i militant de la CNT, morí afusellat al Camp de la Bota el 29 de juliol de 1939. SOLE i SABATÉ, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Edicions 62, s/a. Barcelona, 1985.
- (34) Les Companyies de Treball Estrangeres eren unitats militaritzades comandades per oficials de l'exèrcit francès i integrades per 250 homes.
- (35) El Mosel·la és un departament francès situat a la regió de Lorena. De 1871 a 1918 va ser annexat a l'Imperi Alemany com a part de l'Alsàcia-Lorena. Amb l'esclat de la II Guerra Mundial es va convertir en un territori estratègic que França volia protegir de la possible invasió alemanya.
- (36) La Línia Maginot va ser una línia de fortificació i defensa construïda per França al llarg de la seva frontera amb Alemanya després de la fi de la Primera Guerra Mundial. La part essencial dels treballs es va acabar el 1936, quan l'amenaça Hitleriana justificava com mai el projecte. Fou la major línia de defensa militar construïda en el món modern, d'una gran complexitat tecnològica i militar. Comprèn 108 fortaleses principals a 15 km de distància l'una de l'altre, moltes petites fortaleses i més de 100 km de galeries. Amb tot no va aconseguir aturar els exèrcits alemanys.
- (37) *Archivos Nacionales de Estados Unidos, National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, Los Estados Unidos de América contra Johann Altfuldtsch y otros sesenta*. NARA-RG/338-334.
- (38) ARMENGOU Montse i BELIS, Ricard: *El comboi dels 927*, Barcelona 2005.
- (39) Amicale de Mauthausen de París, en el llibre *Memorial*, editat per la *Fondation pour la Mémoire*
- (40) CARRIÓ, Jacint: *Manresa-Mauthausen-Gusen. Deportació i retorn d'un home compromès amb la llibertat*, col·lecció "Memòria", núm. 4, ed. Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 2001. <http://www.memoria.cat/jacint/content/portada>
- (41) El certificat de defunció, expedit pel jutjat de Mauthausen, amb data 25 de novembre de 1941 no especifica les causes de la mort. Doc. No. 169973571 (1.1.26.3/ POSM-PRISM/00083918/002).
- (42) MAUTHAUSEN MEMORIAL ARCHIVES (Viena, Àustria). Font: Registre de defunció de Gusen (NARA RG 549)
- (43) La Laieta Vilaró va morir, de tuberculosi, a Puyraurens, un dels primer pobles on van trobar refugi i auxili.
- (44) Nou eren nascuts a Puig-reig; el Joan Pous va néixer a Manlleu (Osona) i el Pere Muntada a Lladurs (Solsonès).
- (45) <http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController> El 29 de gener de 2009 es va fer públic el cens de deportats republicans espanyols als camps nazis, un projecte coordinat per Alfons Aragoneses, investigador del Departament de Dret de la UPF i promogut per la UPE, la Generalitat de Catalunya i l'Amical Mauthausen. El cens elevava la xifra de deportats republicans espanyols als camps nazis a 8.964. L'estudi conclou que el 59% dels deportats espanyols van morir als camps i que d'aquets el 22% eren catalans, el 19% andalusos i el 12% aragonesos. Els investigadors van treballar als arxius dels camps de concentració, s'han buidat totes les dades recopilades en la bibliografia i les que va recopilar Joan de Diego i altres deportats, dipositades al Museu d'Història de Catalunya; també els censos de refugiats francesos dels camps d'Argelers, Barcarès i Sant Cebrià, que s'han d'ampliar amb la informació dels arxius departamentals de l'Hérault.
- (46) Després de mesos i mesos de cerca, l'Antonia Costa va poder-se posar en contacte amb el Benet que havia tornat a Puig-reig. L'Antonia va fer les maletes i amb el Gentil i la iaia Dolors, que va morir al cap de poc, van passar la frontera; van arribar a Puig-reig el 9 de gener de 1941. La primera carta que escriu a la seva germana i als seus nebots es de l'11 de gener; la correspondència es manté continuada, fidel, ininterrompuda fins el 29 d'octubre de 1945.

*Aquest article s'ha pogut escriure gràcies a la generositat i la complicitat de la família Pous, concretament de la Roser Pous Costa, Joan i Josep Boix Pous, i M. Jesús i Xavi Pous Escalé, filla i nets respectivament, de Joan Pous Viñeta.

Pastisser i forner, escrivent i comptable; sindicalista, regidor i alcalde; home culte, inquiet, observador, reflexiu, prudent, sensible, somiador, de conviccions profundes, de caràcter fort, capaç de no perdre l'esperança, fins i tot en els moments més durs.

Escriptor de centenars de cartes a l'esposa, als fills, a la cunyada, als amics, als companys. Entre una i dues cartes diàries, durant dos anys i mig, trenta mesos, més de sis-cents dies!

Amb algunes d'aquestes cartes es construeix aquets breu relat, una petita mostra del molt que s'aprèn de la seva lectura, i dels missatges i sentiments que si expressen.

Rosa Serra i família Pous